

Л.П.КОВТУН

КАРТИ АГРОПРОМИСЛОВИХ КОМПЛЕКСІВ В „АТЛАСІ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РСР”

В матеріалах XXVII з'їзду КПРС одне з найважливіших місць приділено питанням розвитку та удосконалення агропромислових комплексів (АПК).

Перед агропромисловим комплексом СРСР поставлене завдання надійного „забезпечення країни продуктами харчування та сільськогосподарською сировиною, об'єднання зусиль всіх галузей комплексу для одержання високих кінцевих результатів відповідно до Продовольчої програми СРСР”¹. Згідно рішень, прийнятих з'їздом, підвищується актуальність вивчення територіальної організації АПК України (як складової частини АПК СРСР), його структури, головних структурних підрозділів – різних спеціалізованих АПК, що сформувались і функціонують на території республіки.

Дальший розвиток і удосконалення АПК, практична реалізація аграрної політики партії і держави вимагають наукової розробки ряду питань, спрямованих на вивчення і вдосконалення територіальної організації виробництва, в тому числі АПК.

У нашій країні розгорнуто широкі дослідження з проблем формування і функціонування АПК – нового типу виробничих зв'язків, що виникли в умовах науково-технічної революції в сільському господарстві і промисловості. Їх вивчення спрямоване на виявлення закономірностей формування і функціонування на сучасному рівні і в майбутньому, існуючих та перспективних зв'язків, типології АПК і ін. Важливе місце у вирішенні цих питань має спільне застосування методів ряду наук, зокрема поєднання історико-географічного підходу і картографічного методу дослідження.

Розробка для „Атласу історії Української РСР” серії карт агропромислових комплексів сприяє висвітленню процесу розміщення виробничих комплексів та їх окремих підрозділів, зрушень в їх розвитку за певний період часу, зокрема за останні 15–20 років.

АПК покликані до життя процесом агропромислової інтеграції спеціалізованих галузей по вирощуванню, заготівлі, збереженню, переробці та реалізації населенню сільськогосподарської продукції, поглибленням економічних та інших зв'язків між цими галузями та виробництвами. Органічно зливаються в АПК перш за все дві основні галузі народного господарства – сільське господарство та переробна промисловість.

Характер виробничо-функціональних відношень викликає формування ряду специфічних видів АПК, що базуються на виробництві та переробці сільськогосподарської сировини. АПК, який розвивається завдяки вирощуванню й переробці рослинницької сировини, відносять до рослинницько-промислових (харчові: цукробуряковий, плодоовочепромисловий, олійножировий, виноградарсько-виноробний; нехарчові: ефіроолійний, тютюно-, бавовно-, льоно-, коноплепромисловий). Комплек-

¹ Основні напрямки економічного і соціального розвитку СРСР на 1986–1990 роки і на період до 2000 року. – К., 1986. – С. 43–44.

кси, що формуються та розвиваються на основі виробництва і переробки тваринної сировини, належать до тваринницько-промислових (м'ясо-, молоко- і птахопромисловий).

До „Атласу історії Української РСР” подано карти п'яти головних видів АПК республіки. Кожний з його видів характеризується двома основними виробництвами комплексів: сільськогосподарським і промисловим. Переробне виробництво подано промисловими підприємствами, сільськогосподарське – сировинними зонами, де вирощується сільськогосподарська продукція.

Серед рослинницько-промислових АПК розроблено дві карти цукробурякового комплексу, по одній – плодоовочепромислового і льонопромислового. Тваринницько-промислові комплекси представлені картами республіканських молоко- та м'ясопромислових АПК.

В Українській РСР під впливом сприятливих природних та економічних умов сформувалися великі спеціалізовані АПК, серед яких самий найбільший і специфічний в країні – цукробуряковий. Він охоплює близько 50 % загальносоюзних площ під цукровими буряками (фабричними), більш 60 % її державних заготівель, загальної кількості бурякопереробних підприємств і виробництва цукру.

Цукрова промисловість на Україні існує вже понад 150 років. Тривалий період функціонування цієї галузі виробництва ставить перед дослідниками завдання використовувати в процесі картографування не тільки поточні матеріали, а й дані ретроспективного характеру. Так, введені в експлуатацію виробничі потужності в дожовтневий період картографовані в такій послідовності: 1824–1848, 1849–1880, 1861–1871, 1872–1913 рр. За радянські часи виділено такі періоди введення в дію цукропiскових підприємств: 1926–1941, 1945–1958, 1959–1980 рр.

Особливо інтенсивно розвивався цукробуряковий комплекс у повенний період. За роки соціалістичного будівництва цукробурякове виробництво в республіці поширюється на захід та в степові райони півдня республіки. Карти цукробурякового комплексу розкривають географію приросту виробничих потужностей цукрових заводів з 1917 по 1980 р.

Розвиток сировинної ланки цукробурякового комплексу представленій збільшенням обсягів заготівель цукрових буряків в республіці. Додатковими узагальнюючими характеристиками цукробурякового комплексу можуть бути: показники зростання сумарної продуктивності цукрових заводів за період, що картографується, загального обсягу виробництва цукру в країні та місце цукробурякового комплексу в загальносоюзному виробництві продукту, кількісне співвідношення виробничих одиниць і т. ін. Для сільськогосподарської ланки комплексу: приріст заготівель (в га) і динаміка посівних площ цукрових буряків.

Плодоовочепромисловий комплекс Української РСР – один із спеціалізованих комплексів союзної спеціалізації: виробляє близько третини всієї плодоовочевої продукції країни. Україна розташована в межах трьох природних зон з різноманітними ґрунотно-кліматичними особливостями, що проявляються в різній спеціалізації основних виробництв комплексу на вирощуванні і переробці плодів і овочів, тобто в республіці склалась певна територіальна спеціалізація окремих районів на виробництві й переробці тих чи інших плодівих і овочевих культур.

Карта плодоовочепромислового комплексу Української РСР відо-

бражає розміщення і розвиток комплексу а останні двадцять років, тому ідо саме на цей період припадає швидкий розвиток цього АПК. Представлені переробні промислові підприємства характеризують приріст виробничих потужностей за період, що картографується, та нове будівництво. Наведено географію сировинних зон у вигляді спеціалізованих районів, охарактеризовано динаміку приросту посівних площ під овочевими та плодовими культурами, закупки плодоовочевої продукції плодоовочеконсервними підприємствами УРСР. Про розвиток республіканського плодоовочепромислового комплексу свідчать також вміщені матеріали про зростання загального обсягу виробництва плодоовочевої та плодоконсервної продукції в УРСР.

На Україні зосереджено 20 % загальносоюзних посівів льону, виробляється більш як 30 % льоноволокна та близько 10 % лляних тканин. На карті льонопромисловий комплекс України представлений сировинними і переробними підприємствами, показано райони виробництва льону для промислової переробки. Перероблюючи льон підприємства виділено з характеристикою приросту їх виробничих потужностей за період картографування.

М'ясопромисловий комплекс УРСР сформувався і функціонує на основі розвитку тваринництва м'ясного і м'ясо-молочного напрямку і перероблюючи його продукції промисловості. Це один з найважливіших АПК республіки, який, виробляючи близько чверті м'яса в країні, відіграє значну роль в загальносоюзному розподілі праці. Його промислова ланка представлена в Атласі м'ясопереробними підприємствами за останні два десятиріччя: приросту виробничих потужностей. Сировинна ланка охарактеризована приростом заготівель (державних закупок) м'яса й сала на 100 га сільськогосподарських угідь (по областях).

Молокопромисловий комплекс УРСР також має велике значення в загальносоюзному виробництві. Нині на республіку припадає близько 25 % загальносоюзних закупок молока, виробляється третина всього вершкового масла в країні.

Карта розкриває зміни, що сталися в республіці, в перерозподілі та географії виробничих потужностей за останні двадцять років. Розвиток молокопереробних виробничих потужностей, та обсягів виробництва і заготівель областями республіки молока охарактеризовані величиною приросту.

Отже, карти АПК для „Атласу історії Української РСР” дуже наочно розкривають значні зрушення в територіальній та виробничій концентрації базових виробництв і темпи їх розвитку.

У процесі дослідження розвитку основних видів АПК в республіці та їх картографування використані різноманітні статистичні матеріали, монографії, окремі публікації, картографічні джерела, дані, отримані в Держагропромі УРСР та архівні документи ряду міністерств, що ввійшли до складу Держагропрому республіки у 1985 р. і т. ін. Для розробки та складання карт використані також матеріали первинних звітів сільськогосподарських і промислових підприємств, деяких науково-дослідних інститутів, особисто відділу теоретичних проблем економічної географії (Відділення географії ІГФ АН УРСР), що очолює академік АН УРСР М.М. Паламарчук.